

کتابخانه های دانشگاهی در دوران کرونا: گزارش نشست مجازی

شهناز غلامحسین نژاد

مقدمه

با شیوع ویروس کوید ۱۹ و اختلال در زندگی انسان، کتابخانه و فعالیت های آن نیز تحت تاثیر آن قرار گرفت و مسئولان کتابخانه ها تا مدتی سردرگم به دنبال راهی برای ارتباط با جامعه کتابخوان بودند. هر چند برخی از کتابخانه ها از جمله کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد از قبل بستر ارتباط مجازی را فراهم کرده بودند، ولی باز هم با چالش ها و مسایلی روبه رو شدند. در این راستا کتابخانه ها با همفکری، همراهی و همیاری با یکدیگر می توانند مشکل امانت کتاب به صورت حضوری یا فیزیکی و ارتباط با کاربران و استفاده کنندگان کتابخانه ها را به عنوان یکی از مشکلات اصلی کتابخانه ها در دوران کرونا، حل نموده و روش ارتباط مجازی را پررنگ تر و بهینه تر کنند. در این زمینه همفکری و آشنایی با شیوه های ارائه خدمات کتابخانه های دانشگاهی کشور در دوران کرونا می توانست راه گشای ادامه فعالیت های کتابخانه ای باشد. با توجه به اهمیت این موضوع، با برنامه ریزی و هماهنگی هایی که انجام شد، نشست مجازی در خصوص خدمات کتابخانه های دانشگاهی در دوران کرونا به صورت ملی با میزبانی مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد برگزار گردد. هدف این نشست استفاده کتابخانه های دانشگاهی از تجربیات یکدیگر در راستای ارائه خدمات موثر در دوران کرونا بود. در ادامه گزارش این نشست مجازی ارائه می شود.

شرح گزارش

نشست مجازی ساعت ده صبح روز سه شنبه ۲۵ آذر ماه برگزار شد و دکتر زهره عباسی رئیس مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد به عنوان میزبان این نشست توضیحاتی در خصوص کتابخانه و موجودیت آن و نیز بخش ها و مسایل مربوطه بیان نموده و در ادامه سخنرانان به ترتیب به بیان دیدگاه ها و اقدامات خود در این رابطه پرداختند.

ابتدا دکتر محسن حاجی زین العابدینی رئیس کتابخانه دانشگاه شهید بهشتی بیان داشت که ارائه خدمات کتابخانه از جمله امانت و تمدید کتاب ها به صورت خودکار انجام می گیرد. علاوه بر این کتابخانه با ایجاد ایمیل جدید برای دانشجویان و برقراری امکان دسترسی آنها به منابع چاپی یا اسکن منابع، برقراری ارتباط تلفنی با کارکنان و معرفی پایگاه های اطلاعاتی و سایت های دانلود رایگان به کاربران به فعالیتهای خود ادامه داده و بستر خوبی برای این منظور فراهم کرده است. دکتر حاجی زین العابدینی در ادامه بیان داشت، فعالیت های پژوهشی و ترجمه مقالات با موضوعات کرونا و کوید نوزده و گندزدایی منابع و تجهیزات کتابخانه هنوز ادامه دارد و تقویت شده است. در این ایام همکاران و کاربران کتابخانه فرصتی برای بازبینی و وجین مجموعه های خود داشته و جذب کتاب های اهدایی به کتابخانه را فراهم ساخته اند. جذب کارورز آنلاین در بخش های مختلف و نیز آموزش مجازی به آنها از دیگر فعالیت های این کتابخانه بود. همچنین، اطلاع رسانی شماره تماس های همکاران و پاسخگویی ۲۴ ساعته کتابداران به کاربران و استفاده کنندگان کتابخانه و اسکن منابع خاص و در اختیار قرار دادن آن از دیگر خدمات این کتابخانه بود.

دکتر رسول زوارقی رئیس کتابخانه مرکزی دانشگاه تبریز نیز اعلام داشتند که این دوره فرصتی را به وجود آورد که متخصصان علم اطلاعات، هویت خود را نشان داده و به جامعه ثابت کنیم که حذف کتابخانه ها میسر نیست و بدون وجود کتابخانه، جامعه و کاربران کتابخانه ها با مشکل جدی رو به رو خواهد شد. کتابخانه های دانشگاهی محور اساسی هر دانشگاه هستند. اولین پروتکل دانشگاه تبریز در فروردین ماه منتشر و دسترسی دانشجویان به کتابخانه از راه دور کلید خورد. ارائه خدمات به صورت

مخزن باز به بسته تغییر کرد و نیازهای اطلاعاتی مراجعان و کاربران؛ دریافت و منابع درخواستی، در اختیار آنها قرار گرفت. تنها مشکل و چالش اساسی تهیه منابع فارسی و اسکن آن‌ها بود. با عضویت در پایگاه‌های نورمگز و سیویلیکا مشکل مقالات و دسترسی اعضا هم حل شد به طوری که روزانه ۲۰۰ عضو جدید در این پایگاه ثبت نام داشتند. کارگاه‌های مختلفی از جمله کارگاه اخلاق در دانشگاه، انتشارات و نشریه علمی، اخلاق زیست پزشکی و... به صورت مجازی برگزار برنامه‌های دیگر کتابخانه نیز همچون روال قبل به صورت مجازی انجام شد. علاوه بر این کتاب‌های دانشگاه به صورت الکترونیکی منشر شده و در اختیار کاربران قرار گرفت؛ همچنین دو مجموعه خاص یکی خدمات اطلاعاتی به نابینایان و دیگر مجموعه ترکی و آذربایجان شناسی ارائه شد و با استفاده از مشاوره و همفکری با کتابداران راه‌های ارائه خدمات غیر حضوری در کتابخانه، بررسی و پیگیری شد.

در ادامه، مزارعی، معاونت کتابخانه مرکزی دانشگاه شیراز در خصوص فعالیت‌های مجازی بیان داشتند که فعالیت‌های این مرکز با برنامه ریزی و تهیه زیرساخت‌ها شروع شد و با تهیه اسکنر و اسکن کردن منابع در سی‌اس‌اتید و بارگذاری آن در سیستم‌های آموزشی و نیز گزارشی از کتابهای پر استفاده در سی و تهیه pdf آن‌ها تا حدودی مشکل مراجعان را مرتفع ساخته و این منابع را به شکل فقط خواندنی در معرض استفاده کاربران و دانشجویان قرار دادند. همچنین، از برخی ناشرین مجوز دانلود کتاب‌ها گرفته شد و در نرم‌افزار کتابخانه بارگذاری شد. با تحصیلات تکمیلی دانشگاه هماهنگی شده و شماره تماس‌های صحافان در اختیار دانشجویان قرار گرفت و تسویه حساب بدون حضور دانشجو انجام شد. پایان نامه‌ها وارد سامانه شده و دسترسی به آن با دریافت مبلغی اندک امکان پذیر شد. تعدادی از کارکنان نیز ماموریت یافتند که کلیه نشریات کتابخانه‌های دانشگاه‌های شیراز را بررسی و برای اشتراک منابع تدابیری اتخاذ نمایند. مشکل این کتابخانه نیز کتاب‌های فارسی و چالش تهیه اسکن آن‌ها و نیز نبود زیرساخت‌ها و اینترنت برای برخی از دانشجویان در مناطق محروم بود. پیشنهاد ایشان تهیه نسخه الکترونیکی کتاب‌ها توسط ناشران و ایجاد دسترسی کتابخانه‌ها و اعضای آن به این منابع و نیز طراحی سالن‌های مطالعه و دسترسی نوبتی کاربران و اعضا به سالن‌های مطالعه بود.

دکتر مهدی طاهری رئیس کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی نیز تهدید کرونا و تبدیل آن به فرصت و هویت بخشی کتابخانه‌ها را عامل خوبی بیان کرده و اعلام کردند که کتابخانه مجازی و دیجیتال این دانشگاه از سال ۹۳ فعالیت خود را آغاز کرده و تا کنون ادامه دارد و کلیه امور به صورت مجازی انجام می‌شود. کتابخانه دیجیتال این دانشگاه با بیش از ۲۵۰ هزار شی دیجیتال و ۳ هزار عنوان پایان نامه قبل از انقلاب و میز مرجع مجازی که دپارتمان‌های مختلف دارد در حال سرویس دهی به کاربران است. "موبایل اپ" نیز کار دیگر این کتابخانه بوده که در دسترس همه کاربران کتابخانه قرار گرفته است. جستجوی یکپارچه نیز از طریق سامانه "به پژوه" انجام و امکان دسترسی به منابع دیگر کتابخانه‌ها به ویژه تک‌تاب، کتابراه، فیدیبو و... جستجوی منابع آنها فراهم شد و اعتباری برای دانشجو و استاد به منظور استفاده از این سامانه، در نظر گرفته شود. لیست نیازهای اساتید تهیه و جهت اسکن کتابهای مورد نیاز اقدام شد و هر چند مشکل فایل الکترونیکی کتاب‌های فارسی همچنان وجود داشت ولی به منظور رفع این مشکل طی مکاتبه با برخی ناشران نسخه الکترونیکی کتاب‌های مورد نیاز اساتید خریداری شد. برای تسویه حساب نیز با در اختیار گذاشتن ایمیلی خاص این امر نیز به صورت مجازی انجام می‌شود.

سپس رقابتی معاون کتابخانه مرکزی دانشگاه صنعتی شریف نیز برنامه‌های انجام شده در کتابخانه را به قرار ذیل معرفی کردند: برگزاری نمایشگاه کتاب‌های خاص به صورت مجازی، تغییر سالن‌های کتابخانه از حالت فقط مطالعه و برگزاری نشست‌های کتابخوانی و جلسات شعر و...، ایجاد خدمات غیر حضوری، تهیه آیین نامه‌های جدید، حذف دریافت پایان نامه‌های چاپی، الکترونیکی شده عضویت اعضا، بسته شدن فضای مطالعه و مجوز ورود تحصیلات تکمیلی به این مجموعه.

دکتر عاطفی رئیس کتابخانه دانشگاه سهند تبریز، اطلاعاتی در خصوص کتابخانه و آمار موجودی مخزن، داده و اقدامات انجام شده در کتابخانه از جمله ایزوله کردن بخش ها، نصب دستگاه ضد عفونی در ورودی کتابخانه، دسترسی به پایگاه های اطلاعاتی برای مقاطع دکترا و ارشد و نیز برگزاری نشست های تخصصی را جزو فعالیت های انجام شده در این دانشگاه معرفی کردند. از چالش های این دانشگاه نبود زیرساخت های سخت افزاری و نرم افزاری و بودجه اندک کتابخانه بود و نیز راه کارهای ایشان تجهیز کتابخانه به سخت افزار و نرم افزار به روز و نیز تقویت جایگاه کتابخانه ها به عنوان یاوران پژوهشی، تقویت اشتراک منابع و تخصیص سه درصد بودجه پژوهشی دانشگاه به کتابخانه ها بود.

درخوش، رئیس اداره خدمات فنی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نیز همکاری بین ۵۱ کتابخانه دانشگاهی تهران و سعی در برقراری ارتباط بین این کتابخانه ها، نگارش طرح دور کاری برای بخش های خدمات فنی، بررسی و انجام کارهایی که تا کنون فرصت انجامش نبوده، فهرست نویسی منابع غیر کتابی، انجام فعالیت های مربوط به ۱۱ مجموعه اهدایی، اسکن مجموعه های اسناد تاریخی، چاپ های سنگی و اسکن میکرو فیلم ها را از جمله خدمات این کتابخانه در دوران کرونا بیان کردند. علاوه بر این به دلیل نبود مستندات برای ارائه خدمات به صورت استاندارد، کمیته های مختلف ایجاد و گزارش دور کاری هفتگی دریافت و مستند شده و دستنامه هایی هم در این خصوص تهیه شد و در سایت شورای هماهنگی قرار گرفت. همچنین آیین نامه امانت دیجیتال تهیه و مجوز حقوقی گرفت.

دکتر اسدی از کتابخانه مرکزی دانشگاه صنعتی شریف نیز در خصوص مطالعه چند دانشگاه از جمله دانشگاه های چین و بررسی اقدامات آنها در این زمینه و نیز بحث اشاعه اطلاعات و نوآوری در خدمات بایدهایی را ارائه دادند. اطلاع رسانی و ارائه خدمات کتابخانه، دسترسی از راه دور به منابع، خدمات پژوهشی و ارائه مشاوره های اطلاعاتی، بهبود خدمات ۲۴ ساعته، تقویت آموزش و خدمات از فعالیت های کتابخانه این دانشگاه بود و از جمله پی شنهاد های ایشان برای ارائه خدمات بهتر در این دوران، امکان پذیری ارتباط بهتر و موثر تر اینترنتی و فضای مجازی و نیز رفع موانع نسخ الکترونیکی منابع بود.

دکتر زره ساز عضو هیات علمی دانشگاه خوارزمی نیز بیان داشتند که در این دوران، آموزش مجازی و برگزاری کارگاه های مجازی را دنبال کرده و از فضای مجازی بیشترین بهره را گرفته اند. از جمله این فعالیت ها این بود که باشگاه کتاب را که قبلا ایجاد کرده بودند در دوران کرونا بصورت مجازی برگزار می کنند و کتابخانه مرکزی به عنوان هسته اصلی این درگاه معرفی شد و شیوه های مختلف کتابخوانی طراحی، تازه های نشر معرفی و نشست های نقد و بررسی کتاب صورت گرفت.

مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد نیز در این راستا فعالیت های چشم گیری داشته و با شروع همه گیری کرونا و تعطیلی مراکز آموزشی و کتابخانه های دیگر دست به کار شده و چون از قبل بستر انجام برخی امور به شیوه دور کاری آماده بود بسیاری از فعالیت های کتابخانه به صورت دور کاری انجام شد. برخی فرآیندها مانند حذف رزرو کتابها، تسویه حساب، تمدید کتابهای امانی و ... به صورت خودکار انجام گرفت. پایان نامه های دانشگاه نیز از طریق پرتال دانشجویان و کارمندان دانشگاه قابل دسترس شد. درخواست و تحویل مدرک از طریق طرح امین امکان پذیر بوده و هست.

علاوه بر این، در بخش مرجع کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد، کلیه امور به صورت مجازی و از طریق ایمیل، چت آنلاین و نیز تلفن انجام می شود. بخش اطلاع رسانی نیز با وجود پایگاه های اطلاعاتی خریداری شده و نیز سامانه های موجود به خوبی پاسخگوی کاربران و استفاده کنندگان دانشگاهی و غیر دانشگاهی است و همکاران این بخش نیز پاسخگویی آنلاین و مجازی داشته و دارند. کلیه اطلاع رسانی ها از طریق سایت کتابخانه و دانشگاه و سایر بسترهای مجازی صورت می گیرد. در بخش فهرست نویسی نیز کارها به شکل دور کاری تعریف شده و دوستان و همکاران بخش شیفی و یا دور کار مشغول ارائه فعالیت و انجام خدمات هستند. مشاوره اطلاعاتی کتابخانه با حضور چندین نفر از متخصصین این مجموعه به صورت مجازی در حال ارائه خدمات است و نیز کارگاه های آموزشی همچنان برگزار شده و علاقه مندان به صورت غیر حضوری در این کارگاه

ها شرکت و در پایان دوره نیز گواهینامه خود را دریافت می کنند. در بخش نشریات نیز کارها دورکار شده و نیز همکاران پاسخگوی نیازهای کاربران هستند. بخش سفارشات کلیه خدمات خود را غیر حضوری انجام داده و درخواست های خرید از طریق سامانه سدف دانشگاه دریافت و خرید ها و سفارش ها از طریق درگاه های ارتباطی ناشران انجام شده و همچنان مجموعه رو به رشد و فزاینده است.

نتیجه گیری

با توجه به شنیده ها و مطالب ارائه شده توسط روسا و کتابداران دانشگاه های مدعو ، شیوه های ارائه خدمات مجازی در همه کتابخانه تقریباً یکسان بود و ضعف زیر ساخت های شبکه ای و نرم افزار ها و نیز چالش اساسی دیجیتال سازی کتاب های فارسی از مشکلات عمده دانشگاه ها است که قرار شد با پیگیری بیشتر و نیز برگزاری نشست های مجدد راه حلی برای این موضوع پیشنهاد و بررسی شود. همچنین پیشنهاد شد، ارتباط موثر تر و بیشتری بین کتابداران رقم خورده و همکاری های بین کتابخانه ای بیشتر و پررنگ تر گردد. به طور کلی مباحث و پیشنهادات ذیل در این نشست مطرح گردید.

- ایجاد بستر ارتباطی موثر در شیوه ارائه خدمات به مراجعان و کاربران
- تهیه نسخ الکترونیکی کتاب ها و تعیین تکلیف وضعیت کتاب های فارسی با رعایت حق مولف و کپی رایت
- ایجاد بستر ارتباطی بین دانشگاه های کشور و ارتباط مجازی و نیز استفاده از ظرفیت های فضای مجازی
- استفاده از آیین نامه ها و طرح های تولید شده کتابخانه ها
- ایجاد کانال یا گروهی برای تبادل اطلاعات بیشتر و بررسی های بهتر حول این مساله.

این نشست ساعت ۱۳ به پایان رسید.